

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 92 1971

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1972

ning av utvecklingsteorier i konstvetenskapen, »*Evolution in the Arts*» och nu föreligger alltså hans »*Form and Style in the Arts*» (467 sidor).

Detta nya verk presenterar en forskning som Thomas Munro kallar för estetisk morfologi, det vill säga en komparativ och beskrivande verksamhet med olika konstföreteelser som föremål. I stället för att utgå från en dogmatisk och universell definition av »konst» låter Thomas Munro oss förstå att »konst» är både verksamheter och föremål som av en generös tradition har buntats samman, och dessa har både likheter och skillnader inbördes. Att urskilja en gemensam egenskap i denna klass av föremål och verksamheter tycks omöjligt. De har skiktats fram genom artistisk verksamhet och opinionsbildning. Man kan jämföra dem med hänsyn till sätt på vilket de är arrangerade, och detta kallar Thomas Munro för »formen». En kvalificerad form, typisk för konstverk är »stilen», och den konstnärliga stilen kan variera för olika konstverkstyper och i olika kulturer. Med stor utförlighet visar Thomas Munro hur olika konstarter kan förenas i gemensamma stil-tendenser.

Thomas Munro försöker alltså inte som de traditionella estetikerna att reducera konstens mångfald till en teoretisk enhetlighet. I stället strävar han efter en elastisk klassifikation. Han ser konstverken som medel för överförande av psykiska intentioner. Dessa kan bindas i uttryckssystem, symbolsystem som är varierande men beskrivbara med hänsyn till skiftande intentioner och skiftande reaktioner. Liksom fenomenologerna gör Thomas Munro en klar distinktion mellan konstverket som fysisk realitet och som intentionalt objekt. Konstverken kan organiseras i rum och i tid i olika avseende.

Bokens tionde kapitel är en utomordentligt viktig framställning av olika innebörder av ordet »stil» och ett förslag hur man skall kunna genomföra stilanalyser av individuella konstverk. Detta är ett bidrag till den samtida centrala stildebatten i vilken särskilt James Ackerman, A. L. Kroeber, Meyer Schapiro och Morris Weitz har bidragit. Munro fäster särskild uppmärksamhet på att den regelbundenhet som stil är i konsten utbreder sig på olika nivåer och sprider sig med vissa kraftlinjer. En är kronologisk — en stil har större och mindre varaktighet. En annan är geografisk — en stil håller sig i en viss samlad miljö begränsad till vissa delar av världen. En tredje är etnisk — vissa folkgrupper sprider en stil. En fjärde är begränsad till viss konst — vissa konstarter för vidare en stil, andra gör det inte. Utbredningen

av en stil kan skildras med hänsyn till dessa fyra spridningsnivåer.

Efter diskussion av form och stil skildrar Thomas Munro kompositionsformer, innehålls-element och tema-arrangemang i olika konstarter. Hans lärda framställning förstärks av ständiga rekommendationer till läsaren att ta upp speciella frågor och sammanställande av praktiskt användbara frågeserier som kan ge uppslag till analyser. Det tycks mig som om Thomas Munro lyckas förena teori, beskrivning av konstformernas mångfald och praktisk pedagogik i sin forskning. Det finns alltid något att lära på dessa tre nivåer av den estetiska forskningen, och det säger sig självt att en sådan här bok bör finnas i alla institutionsbibliotek i estetik, litteraturvetenskap, konstvetenskap, musikvetenskap, filosofi.

Teddy Brunius

Lars Gustafsson (red.), m. fl.: *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen*. Wahlström & Widstrand 1970.

I den svenska litteraturvetenskapens historia kommer väl åren kring 1970 att framstå som läroböckernas och antologiernas tid. Bland de effekter som Pukasreformen har haft är inte minst påtaglig den stora utgivningen av böcker som har skraddarsyts för de nya kurserna. Samlingar av uppsatser, förut tryckta eller för ändamålet nyskrivna, utgör en stor del av denna produktion.

Ett lagarbete som har framstimulerats av reformen (och förlagens intresse för den) har fått titeln *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen*. Det vittnar om den allmänna medvetenhet om ämnets vetenskapliga problematik som har vuxit fram här under sextio-talet och om den vikt man lägger vid att föra den vidare. Boken har också genast uppfattats som central och är redan flitigt i bruk som kursbok och diskussionsunderlag på olika städer.

Sju forskare har bidragit till boken; Lars Gustafsson har fungerat som redaktör. I en inledning som framstår som lagets samlade uttalande gör man ett försök att skilja mellan »problemområden» (väl synonymt med titeln »forskningsfält») och »metoder». Det är en välbehövlig distinktion; ordet metod har ofta använts på ett sätt som är missvisande och som skapar förvirring. Men gränsdragningen är inte så enkel som det kan verka; inte ens i den föreliggande inledningen har man lyckats hålla i sär begreppen. »Psykologi» är, det framgår av en översikt (s. 12), ett »problemområde», inte en »metod». Icke desto mindre sägs det

(s. 10) att det finns en »psykologisk metod» för att lösa »frågor rörande stilen», men ingensans i boken finns den metoden belyst. På s. 14 talar man om litteraturvetenskapens metoder men exemplifierar uppenbart med ett problemområde: sociala motiv i Strindbergs åttitalsdramer. Den nyssnämnda översikten över problemområden besväras av liknande språkliga oklarheter. Den kallar »attribution», »textkritik» och »källkritik» för problemområden: orden betecknar noga taget *verksambheter* som har till undersökningsföremål upphovsmannens identitet, textens lydelse och dess värde som källa.

Inledningens sätt att närma sig frågan om litteraturforskningens uppgifter är odogmatiskt och verklighetsnära. Det märks väl att det är folk med lång praktisk erfarenhet av forskning inom ämnet som talar, inte filosofiska vetenskapskritiker. Det är en stor förtjänst, men jag undrar ändå om det inte hade varit tankeväckande med en diskussion om t. ex. olika förklarings typer och orsaksbegrepp inom litteraturvetenskapen.

I den första uppsatsen har Sten Malmström och Sture Allén behandlat problem som rör textens lydelse, något som många nybörjare inte ens anar existensen av. Exempelen är i allmänhet belysande och borde läsas med intresse och möjligen häpnad och förskräckelse. Inte minst värdefullt är vad som sägs om populära utgåvor och moderniseringarnas problem. Stycket om emendationer är däremot inte lyckat. Två exempel från Stagnelius (s. 28) är helt poänglösa: man har valt ställen där *diktaren själv* har ändrat egna felskrivningar — vad har *textkritikern* då haft att rätta eller återställa? Konjekturernas förhållande till emendationerna framgår inte klart.

Om Sten Malmströms uppsats om stilanalys trots sin mångsidighet inte känns alltigenom tillfredsställande, så beror det bland annat på den terminologiska svävningen och på en viss osäkerhet om syftningen med stilanalysen, som ger sig tillkänna i exemplen. Terminologins vaghet tar sig uttryck i de citationstecken som Malmström sätter kring så många av sina nyckelord; han har en benägenhet att låtsas att läsaren är införstådd med att han tillämpar ett oegentligt språkbruk (se särskilt tablån s. 52). Om det är något sjukt med ord som pro-sarytm, typisk, grundmotiv, nyromantik, norm (ex. från s. 44 f.), något som gör att det inte går att använda dem rakt fram, borde vi då inte få reda på det genom någon förklaring? Exemplifieringen av stilbeskrivning med en text från Birger Sjöberg som underlag (s. 46 ff.) kunde också ha varit exaktare formulerad. Som

typiska drag hos Sjöberg finner Malmström »koncentration och konkretion» — men om vilken poet kan inte det sägas? I detta fall är det uppenbart otillräckligt som karakteristisk. Ordet »hyggligheter», till exempel, har ju inte fått »konkret gestalt» i hedersmannens gråa ögon, tvärtom har ögonen abstraherats till »gråa hyggligheter». »Namnteckningsslingar» är inte »konkret visuellt» när de överkorsar det abstrakta »bokstavsheder». Snarare är det väl mötet mellan ovanliga, abstrakta begrepp och ytterst drastiska bilder som är säreget i skildringen av moralens och ekonomins konflikt. Artikkellöshetens effekt kan lika väl kallas för allmänligande (»barn på lekplats»); koncentrande är den väl bara rent typografiskt. Inte heller i Bellmananalysen tycker jag att beskrivningen blivit nog precis för att vara föredömlig. Bellman är inte i första strofen av epistel 80 så mycket mer konkret än Boileau som Malmström säger; »vid källan en junidag» anger faktiskt inte tid och plats mycket mer exakt än »en un champs voisin» och »au plus beau jour de fête». Den bestämda formen talar ju ändå inte om var källan finns, och juni har tretti dagar vartenda år. »Sin prydnad och små behag» är inte mycket konkretare än »ses plus beaux ornemens». I epistelingressen är förhållandet mellan bildled och sakled rätt problematiskt: Boileau jämför en litterär genre, idyllen, med herdinnan — men Bellman sätter in Ulla i sakledet. Har detta gjorts avsiktligt, och vilken kan då den avsedda effekten vara? Den svåra frågan berörs bara indirekt. Fruktbarare har då huvudlinjen i analysen varit, jämförelsen mellan det talspråksnära och det talspråksfrämmande. I pedagogikens intresse borde väl Malmström också ha pekat på dem som före honom har belyst epistelns stil, och åtminstone antytt att det finns en diskussion om vad ordet »kval» här betyder.

Endast i mycket allmänna ordalag talar Malmström (s. 55 f.) om »strukturanalys», om den fortsättning av stilanalysen som kan visa att stildragen är meningsfulla och som kan lära oss hur de hör ihop med diktverkets grundtanke, betingade av den, förmedlande den eller framhävande den. Det är synd att Malmström här har avstått från exemplifiering, i all synnerhet som Stagnelius hade legat så bra till — för det är ju detta, undersökningen av stildragens funktion i verket, som kan leda till verkliga nya insikter om det som helhet.

Sven Linnérs två avsnitt om komparativ litteraturforskning och om psykologisk och biografisk dito rör sig ju om forskningsområden som har en rik och lång tradition och där de metodiska problemen länge har debatterats. Av-

snittet om biografi och psykologi gör bättre reda för komplikationerna på sitt område än det om den komparativa litteraturforskningen, som framstår som helt okontroversiell. Det centrala begreppet »påverkan» har trots bemödanden blivit motsägelsefullt behandlat. Inte kan man som påverkan beteckna »sådana drag i ett diktverk som erinrar om ett annat verk» (s. 87), fall där det alltså mellan två verk enbart föreligger »likhet». Schemat s. 79 som det hänvisas till motsäger också påståendet, även om det vågräta strecket mellan texten a och texten b där kan leda till missförstånd — det har inte samma innebörd som de övriga strecken i schemat som ju står för orsakssamband. Det är bra att »påverkan» inte framställs som ett förlopp, där den påverkade enbart står som ett passivt, viljelöst objekt, utan att också något av det aktiva i processen framhålls (s. 87). Men här betonas litet ensidigt reaktionen, den negativa påverkan. De författare som positivt söker sina förebilder, som inte bara protesterar eller parodierar, utan som avsiktligt väljer, som för en konstruktiv debatt, som medvetet för vidare idéer och propagerar för dem, de får inte mycket utrymme. Om »påverkningsforskningen» förkättras, hänger det ihop med att det både bland författare och läsare råder en överdriven föreställning om originalitetens värde och möjligheter. (Apropå det: i noten s. 101 har i miss-hugg Heidenstam tillskrivits ett uttalande som är av Fogelqvist.) Jag tror att man skulle behöva betona »beroendets» ofrånkomlighet ännu starkare än Linnér gör och fortsätta att plädера för en friare och mindre moralistisk syn på »påverknings». — Allusionens problematik lämnas därhän, och inte heller berörs undersökningar av typen »Goethe i Frankrike», som dock är en av de komparativa undersökningarnas klassiska former.

Den idéhistoriska litteraturforskningen kan ju, som Lars Gustafsson säger, ses som en gren av den komparativa. Han anger därför inledningsvis i sitt avsnitt med titeln »Litteratur och idéer» några speciella undersökningsområden för idéhistorisk forskning kring litterärt material. Uppsatsen är värdefull särskilt därför att den teoretiska litteraturen om de här problemen är så mager. Bland de kloka nyanseringar han gör bör särskilt framhållas en viktig passage om olika tolkningars giltighet vid sidan av varandra. Men referatet av Lily Campbells utredning av Hamlets sinnelag och kritiken av den kunde ända från början ha fäst uppmärksamheten vid ordet tolkning; det är ju på innebörden av detta mycket hänger, visar det sig.

Lars Furulands avsnitt om det just nu så

aktuella området »Litteratur och samhälle» har en underrubrik: »Litteratursociologiska frågeställningar». Det innehåller verkligen många bra exempel just på hur problemen kan ställas — utom i ett fall där de väl behövs, nämligen i fråga om »innehållsanalys» av populärlitteraturen, som beskrivs alldeles för vagt. En huvudpunkt i uppsatsen är vad Furuland kallar »speglingssteorin». Den ärevördiga men slitna spegelmetaforen vill han sätta in som en *precisare* benämning på det som andra har kallat sociologisk litteraturforskning: »socialhistorisk och socialpsykologisk speglingsforskning». Det verkar en smula oreflekerat särskilt för att stå bland Furulands vanligen så välövägda formuleringar.

För experimentell litteraturforskning redogör Gunnar Hansson och sysslar främst med mottagarsidans psykologi, läsoplevelsen. Man får en god bild av själva forskningsarbetet och en intressant översikt över typen av genomförda undersökningar. Man frågar sig som alltid om inte många av försöken mäter försökspersonernas uttrycksförmåga mer än deras upplevelser; i varje fall hade man gärna sett att det problemet hade tagits upp. Arbetssättet med resultat från undersökningsgrupper är, som påpekas, en tillämpning av den »kvantitativa metodik» som Jan Thavenius beskriver. Han ger en lättfattlig introduktion i litteraturvetenskapliga tillämpningar av den metodik vars nyckel är statistik; inte utan en viss måttfullhet i tonfallen när det gäller anspråken för dess räkning.

Gemensamt för alla uppsatserna är att de med framgång håller sig på ett elementärt plan och undviker att fördjupa sig i forskningshistorik men illustrerar sina resonemang med många instruktiva exempel; vidare är de alla försedda med selektiva bibliografier som förefaller omsorgsfullt gjorda. Bokens register förtjänar särskilt beröm; det fungerar förträffligt.

Man kan fråga sig vad novisen kan lära sig av boken. Säkert att i princip förstå vissa av den etablerade litteraturvetenskapens produkter och problemtyper. Men att själv ställa frågor och finna praktiserbara sätt att besvara dem förblir väl något som man får lära av den egna erfarenheten och handledarens undervisning.

Man kan också mer allmänt ur boken utläsa något om den svenska litteraturvetenskapens position i sjuttioalets början. Många olika typer av problemställningar och tillvägagångssätt samsas, tonen är balanserad, tolerant och vetenskapligt medveten, den internationella (= nordvästeuropeisk-amerikanska) orienteringen påfallande. En allmänt positivistisk anda råder; om strukturalismen talas betecknande nog bara i

referat och citat. Man konstaterar vidare att arvet från nykritiken finns som en självklarhet i boken. Inledningen talar om förskjutningen mot det textcenterade studiet och om undersökningar av vad texten »betyder (uttrycker, innehåller)». Översikten över problemområden ställer frågan: »Hur kan texten/textgruppen beskrivas, analyseras, tolkas?» Ändå finns det förvånande nog inte någonstans i boken någon utförligare framställning om verkanalysen och dess problem. Ingenting hittar man någonstans om vad t. ex. berättartekniska undersökningar kan ge — och det är ju inte okänt att sådana framgångsrikt har bedrivits även här i landet. Ingenting om hur studiet av ett verks bildspråk kan belysa dess tematik, mycket litet om analys- och tolkningsproblem över huvud (en sida hos Malmström, en hos Gustafsson har jag nämnt). Man är medveten om vikten av att se verket som helhet — men ingen har åtagit sig eller fått i uppdrag att skriva om utforskningen av det litterära verket som estetiskt objekt. Det är karakteristiskt för vår situation. Kraven på vetenskaplighet och samhällstillvändhet har vart och ett på sitt sätt gjort det estetiska till ett kontroversiellt område. Ingen av oss akademiska litteraturforskare talar i dag om litteraturen som konst, eller om dess värden, knappt ens om dess form, såvitt det inte gäller dess minsta smådelar. Vad värre är: boken låter ana att metodterrorn driver fantasin och personligheten från universitetens litteraturstudium. De stora kritiska greppen och den sammanfattande litteratursynen har fått stryka på foten till förmån för saklighet, noggrannhet, objektivitetssträvan. Finns det inte utrymme för bådadera?

Louise Vingé

Nils Nilsson: *Arkiv i rörelse. Essayer och kåserier*. Norstedts. Sthlm 1971.

Arkivrådet Nils Nilsson har med »Arkiv i rörelse» publicerat en värtalig apologi för arki-

ven och deras roll i samhället. Det märks att han till sin skolning är litteraturhistoriker; bortsett från att framställningen är mycket väl-skriven är den tryffrad med många citat ur världslitteraturen. Det ligger ett kärleksfullt samlarnit bakom dessa välvalda utsmyckningar. Över huvud går det en förälskad ton genom allt vad Nilsson har att berätta från sitt verksamhetsfält. Hans ärende är annars att ge en bild av hur facetterade den moderne arkivmannens arbetsuppgifter har blivit. Det enorma pappersflödet med åtföljande gallringsproblem, mikrofilmer, förenings- och bolagsarkiv, fotografier och ljudband, en lång rad skiftande fenomen och förhållanden har i grunden förändrat arkivariens yrkesområde. Urkunderna har på välkänt sätt fått maka åt sig för stencilerna.

Man läser Nilssons skrift med nöje och sympati, men ändå inte med riktig tillfredsställelse. Man hade önskat mer av substans och saklighet. Boken bär underrubriken »Essayer och kåserier» och betoningen ligger ofta nog på den senare beteckningen. Man kan t. o. m. frestas att fråga vem Nilsson egentligen vänder sig till. Både för arkivmannen in spe och den arkivforskande amatören är hans bok alltför lite instruktiv. Är hans syfte att väcka entusiasm kring arkiven såsom sådana och deras utnyttjande, då har det bästa stoffet lämnats ute: historierna om forskarbragderna, om hur det lyckliga arkivfyndet har löst det segslitna problemet, om mysterierna kring chifferskrifterna och förfalskningarna, om det moment av skattgrävarromantik som ingår i arkivforskningen. Det är för övrigt en alldeles bestämd bok, som jag här har i tankarna: den amerikanske litteraturforskaren Richard D. Alticks mästerliga uppsatssamling »The Scholar Adventurers» (1960). Den är spännande som en detektivroman och handlar ju också om detektivbragder, utförda av litteraturhistoriska handskriftsforskare.

Magnus von Platen